

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „СОЦИОЛОГИЯ“

КИРИЛ МАРИНОВ КИРИЛОВ

**БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА –
МЕТАМОРФОЗИТЕ НА РЕЛИГИОЗНОСТТА**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане

на образователна и научна степен „доктор“

специалност „Социология“, професионално направление

3.1. Социология, антропология и науки за културата

Научен ръководител:
Доц. д-р Мария Серафимова

Благоевград, 2015

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ” БЛАГОЕВГРАД
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „СОЦИОЛОГИЯ”**

КИРИЛ МАРИНОВ КИРИЛОВ

**БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА –
МЕТАМОРФОЗИТЕ НА РЕЛИГИОЗНОСТТА**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен „доктор”, специалност
„Социология”, професионално направление 3.1
Социология, антропология и науки за културата**

Научен ръководител:

Доц. д-р Мария Серафимова

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави, заключение, библиографска справка. Съдържа 186 страници.

Дисертационният труд на тема **„Българската православна църква – метаморфозите на религиозността“** е предложен и обсъден за публична защита на заседание на катедра „Социология“ към Философски факултет при Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, проведено на 16. 03. 2015г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 11 май 2015 г. от 10 часа в Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, УК-1

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в кабинет 349, УК-1, на Югозападен университет „Неофит Рилски“, ул. „Иван Михайлов“ N-66, гр. Благоевград.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	4
ГЛАВА I. РЕКОНСТРУКЦИЯ	
1. Основни концепции	13
2. Аномията	32
2.1. Измерения на аномичното	32
2.2. България в кръговете на аномията	37
3. Секуларизацията	45
4. В търсене на културно-религиозната идентичност на българина	54
5. Диалогичността църква/общество	67
ГЛАВА II. АКТУАЛИЗАЦИЯ	
1. Духовната криза днес	74
2. Църковността извън куполите на храма	80
3. Българските свещенослужители между духовното и материалното	90
4. Скандалите в духовните среди	101
ГЛАВА III. ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ПЕРСПЕКТИВА <i>(Анализ на информация, събрана чрез качествени методи)</i>	
1. Интервютата	108
2. Духовниците...	110
2.1. „Пасивността” на Църквата като съвременен измерител на религиозността	110
2.2. Атеистичната пропаганда	

„тогава” и „сега” – основен катализатор на духовния колапс	115
2.3. „Метаморфозите на религиозността”	119
2.4. Една позитивна гледна точка	130
2.5. Вероучението като задължителен елемент за излизане от духовния колапс	133
3. Служителите в храмовете...	136
4. Миряните...	141

ГЛАВА IV. ДОБРИЯТ ПРИМЕР

1. Ролята на индивидуалното начало	147
1.1. Духовната страна...	148
1.2. Силата на материалното	154
1.3. Стопанско управление	162
1.4. Свещенослуженето в манастира	166
 Заклучение	 172
 Библиография	 181
 Справка за основните приноси в дисертационния труд	 186
 Публикации във връзка с дисертационния труд	 186

Съвременната ситуация в България е свързана с паралелни кризи в Българската православна църква и в обществото. Сътресенията в традиционното общество от началото на миналия век, атеистичният режим по време на тоталитарното управление в България и ситуацията на т. нар. преход предизвикват дълбока криза в българската православна църква като институция и верска общност. Религията като източник на авторитет, влияние и власт във всяка област на живота бива изместена.

Основна теза на дисертационния труд е, че духовната криза е първопричина за всички останали кризи в обществото, които тръгват и са *отрочета* на духовната нищета.

Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в дисертацията са процесите, които се развиват през последните няколко десетилетия, определени като метаморфози на религиозността, което поставя редица въпроси, както в църковните, така и в социалните среди.

Предмет на изследване в дисертацията са моралните „градации” и „деградации” в Църквата и обслужващото я духовенство.

Цел и задачи на изследването

Целта на дисертационния труд е чрез проучване на съответни литературни източници и социологически изследвания от български и чуждестранни автори да се очертаят, изследват и интерпретират метаморфозите на религиозността в българското общество.

От така формулираната цел на дисертационния труд произлизат следните **изследователски задачи**:

- Да се посочат параметрите на кризата в БПЦ;
- Да се проследи появата и влиянието на т.нар. метаморфози, както в Църквата, така и в обществото;
- Да се позиционират гледните точки на експертите;
- Да бъдат потърсени примери, които играят положителна роля, както в Църквата, така и в обществото;

В дисертацията се прави опит да се представи авторовата аргументация по няколко основни направления:

1. Религиозното като социален факт се оказва в ситуация на отдръпване на сферата на свещеното и експанзивно нахлуване на профанното на негово място.

2. Процесите, свързани с налагане и утвърждаване на кризисна ситуация в Българската православна църква, са очевидни.

3. Мястото и ролята на православната църква в условията на посттоталитарното българско общество зависи от политическата намеса в нейната територия.

4. Реконструкция на класически концептуални конструкции.

5. Актуализирани са идеи, чрез които се търсят отговори на поставени проблеми „тук” и „сега”.

6. В съответствие с разбирането, че в сферата на религиозните отношения не всичко може да се представи и да се опише чрез възможностите на количествената информация, в дисертацията се прилагат и качествени методи.

Изследователска теза

Изследователската теза е свързана с търсене и установяване на зависимост по оста *морал - духовенство - десекуларизационни процеси* в обществото, от една страна, а от друга - по оста *аморално поведение - духовенство - секуларизация*.

Констатирана е появата на феномена *църковност извън куполите на храма*, който предизвиква и е резултат от западане на институционалната вяра.

Проследяването на тезите в дисертацията предполага социологическа интерпретация на процеса на секуларизация, на нестихващите опити на профанното да измести обявения за „мъртъв” сакрум.

Основните тези в дисертацията се интерпретират през призмата на класическите концептуални схеми на Емил Дюркем, Макс Вебер, Антъни Гидънс, Дейвид Мартин, Питър Бъргър.

Българското общество, като част от европейския секуларизиран свят е съотнесено към определен модел, който е свързан с „тотален монопол” на земното, на всекидневното. Наблюдават се процеси на заменяне на

предметите на религиозната символика – кръста и иконите, с продуктите на кича, липсата на морал и ценности.

На теоретично равнище, направената реконструкция и актуализация е подкрепена с анализ и сравнение на текстове, което позволява навлизане в дълбочина.

В дисертацията са приложени в балансирано съотношение количествени и качествени изследователски методи.

Ограничения в изследването

Верификацията на религиозността е сложен процес, защото различните духовни измерения трудно могат да бъдат уловени.

Изследването на морала е нелека задача, защото той е феномен, чиято промяна не се извършва според писани закони.

Моралът се променя от вътрешни, а не от външни фактори. Той се възпитава, а не се рекламира, афишира, пропагандира.

Институционалната зависимост на клира е пречка при провеждането на изследователската работа. Страхът и недоверието при интервюирането на клириците се обяснява поради факта, че са служители, които разчитат на заплащането за своя труд.

В първа глава на дисертационния труд е направен опит за реконструкция на класически концепции. Отчуждението и аномията са изследвани като следствие от зададените параметри в обществото. В дисертацията се акцентира върху ролята на религията за справяне със ситуацията на духовна криза и липса на доверие в институциите.

Аномията отразява определен интервал от социалната промяна, при който действащите културни модели за разбиране и интерпретация на света са изгубили своето значение. Старите интегриращи норми и институции не функционират така, както преди. Предишните поведенчески образци са станали невалидни, предишната социализация като цяло е придобила една неадекватност.

Преходът към нов тип на управление на обществото след 1989 г. доведе до промени в главните характеристики на публичния живот.

Дезинтеграцията на ценностната система бе една от тези важни характеристики.

Колапсът на доминиралата до 1989 г. политическа система бе приет с радост и огромни очаквания за едно по-добро бъдеще, но не доведе до по-добро бъдеще. Нищо ново не замени старата система.

Чрез позоваването на проведени социологически изследвания, се анализира състоянието на българското общество в годините на т.нар. преход, когато нормите, ценностите и правилата променят своето съдържание. Изследването: *България в кръговете на аномията*¹ свидетелства за проблемите в обществото преди близо две десетилетия. Когато става дума за конституирането на обществения ред в България днес, не е необходимо да бъдат провеждани изследвания като това, реализирано през 1997 г.

Доверието в институциите не нараства, а дори бихме могли да твърдим, че все повече намалява. Това доказват и данните от Европейското изследване на ценностите (EVS)². Като индикатор за намаляването на доверието в институциите можем да посочим обществените протести, започнали в началото на 2013 г., които продължиха през цялата година. Когато липсват моралните устои в едно общество, то става неспособно да се развива в посока повишаване на своя материален и духовен просперитет.

Изходна теоретична постановка на дисертацията е приемането на секуларизацията като двупосочен процес, анализиран в парадигмата на социология на религията. В процеса на изследването се установи голямата разлика в значението, което се влага в понятието секуларизация. При теологическото тълкуване тя се свежда до дехристианизация и определено се разглежда като негативен процес. Социолозите, които работят в полето на религията я разглеждат като процес, който е свързан с модернизацията. От тази гледна точка може да бъде поставен основен акцент върху феномена ***религиозност извън куполите на храма.***

¹ Владимирова, Ж., Кацарски, И., Тодоров, Т., Баджаков, М., (1998) *България в кръговете на аномията*, София

²<http://www.bsa-bg.org/index.php/2012-05-24-08-32-37/16-4-2008> (цитирано на 04. 01. 2015 г.).

Десекуларизационните процеси присъстват в социалната ситуация, но не на база институционална вяра. Те се наблюдават в търсенето на нови религиозни движения и вяране *извън куполите на храма*.

Голям е относителният дял на тези хора, които, за да подсилят своя социален статус, започнаха да прибегват към църковните тайнства като измерител на социалните им възможности. Редица духовници и изследователи твърдят, че за тези хора църковните тайнства са се превърнали в мода, защото вярата липсва.

Друг интересен факт е, че процесът на рационализация е притеснявал, притеснява и ще продължава да бъде проблем за истинските духовници, които са пазители на православието, както в страната ни, така и по света.

Православието продължава да бъде тъпкано, а засилването на *икуменическата ерес* според редица изследователи, богослови и хора, заинтересовани от бъдещето на православно християнство, ще бъде един от основните катализатори за неговото западане.

Масово се наблюдава, отдръпване от институционалната вяра в православните храмове. Секуларизирането на обществото и отдръпването на хората от институционалната религия не е основният фактор, определящ религиозността на обществото ни.

На преден план излиза феноменът *църковност извън куполите на храма*, хората не са толкова невярващи, а по-скоро не-църковни. Този процес показва нивото на доверие на хората в институцията БПЦ.

За да бъде осъществена цялостна реконструкция и да бъде показан живота в обществото през различните исторически етапи след Освобождението в дисертацията е направен опит да се проблематизира **културно-религиозната идентичност на българина**.

Въпросът *Защо сме такива?* стои и в религиозните търсения на индивидите във всички познати ни общества в човешката история. Разбира се, има приведени много факти, тези и хипотези защо сме такива (визирам нас, българите) като народ, общество и национална държава. Иван Еленков и Румен Даскалов се опитват да дадат своите отговори в тази насока. В едноименната книга *Защо сме такива?* съставителите се опитват да изяснят, доколкото е възможно културната идентичност на българския народ. Подбраните от тях произведения са писани по различно време – от края на

XIX век до първата половина на XX век. Засегнати са идеите и вижданията на редица знакови автори като: Атанас Илиев, Стоян Михайловски, Боян Пенев, Петър Мутафчиев, Иван Хаджийски, Кръстьо Кръстев, Найден Шейтанов и др. Посветили се на литературата и изкуството, на хуманитарното и социалното познание те са търсили отговори на въпросите през годините: Откъде идваме? Защо сме такива, каквито сме? Какви сме ние, българите? и т.н.

В рамките на **втора глава** от дисертационния труд се проследяват „метаморфозите на религиозността“. Трудно е да се повярва, че е възможно духовенството да бъде обсебено от материалното и да попадне под общия знаменател *homo comsumericus*. Представата за духовника като актор на социалната сцена е свързана с такова поведение, което да стане пример за подражание и да е подчинено на постоянна подкрепа за нуждаещите се. Свещенослужителите би трябвало да дават основните насоки в нравственото развитие на хората във всяко общество. Те трябва да бъдат смирени изразители на християнски морал. Единствено тогава техните думи и действия биха имали силата, необходима да върне християните и не само тях в храма и в лоното на Църквата. Трескавият начин на живот и стремежът към максимално завоюване на блага изпрати в забрава моралните ценности и нравите на хората и доведе до духовния колапс в обществото.

Възпитанието в алтруизъм, трудно намира подходяща „почва“ в ситуация, белязана от липсата на обич към ближния и развитието на егоизма, който никога в досегашната ни история не е вземал подобни застрашителни размери.

Религиозността не се свежда само до познаване и непознаване, тъй като по своята същност е цялостно преживяване и отношение на човека към света и към самия себе си. И все пак степента на познаване, респективно непознаване на свещените текстове на дадено вероизповедание има важно значение за спазването на основни положения в религиозен аспект и практикуването на вероизповеданието.

В тази част от дисертацията са анализирани емпирични данни от редица изследвания, които **показват незавидното място, което религията заема в съвременното българско общество.**

В проведените фокус групи в тази част от дисертационния труд се откриха някои показателни виждания.

- Най-общо според респондентите не може да съществува общество без религия. Тя има място в социалното пространство, но същевременно е нещо много индивидуално и не трябва да се универсализира.

- Повечето от тях споделят, че в модерното общество всеки „вярва в нещо свое”, защото „хората си вярват в нещо, което са си създали те самите, но ходят и на църква, защото са подвластни на традицията”.

- Според някои от участниците преди време вярването е било свързано с едни представи, а сега – с други.

- Като същевременно те твърдят, че *пътят към храма* може да се намери по различен начин.

- У младите хора се констатира увеличено търсене на нещо духовно, някакви отговори, някакви обяснителни системи.

- Твърди се, че процесите, които се разгръщат в българската Църква, в църковната администрация са отблъскващи. *Комерсиалността на голяма част от представителите на църквата* разочарова и обезверява.

За православието е показателно, че не се опитва да се приближи до хората, а стои в една *константинополска застиналоост и отблъсква младите хора, които са отворени за вярата. А те през последните 15 години, растат поне с идеята, че са свободни, за разлика от предишните, които са нямали идея за свобода.*

Ако те се обръщат към по-различни религиозни учения, то е само защото са по-достъпни, било чрез литература, било чрез медии, по всякакъв начин. В своите непрестанни търсения младежите твърде рядко посягат към Библията, защото не откриват в християнството и в Църквата онзи солиден фундамент, върху който биха могли да изградят своята ценностна система.

Огромната част от младежите са дистанцирани от религията. Една от важните причини за това е, че младите хора не се задоволяват само с формата, а търсят в нея или зад нея и съдържанието. И когато установят, че форма и съдържание не хармонират, те се отдалечават. А между фасадата на днешните християнски църкви и действителността на духовния живот зад тази фасада те откриват нерядко смущаващи различия. Младежите не могат да се примирят с тях и отиват да търсят истината другаде.

В тази част на дисертацията също така се акцентира върху различни зависимости на свещенослужителите и следствията от това, а именно – скандалите в духовните среди.

Един преглед на новините в медийното пространство, засягащи българските свещенослужители, хвърля недотам положителна светлина върху тях. Скандалните заменки, луксозните автомобили, обвиненията в убийства, обслужването на светските дела на лица, имащи нужда от облагодетелстване, все повече засилва негативизма на обществото към религиозната институция. Гуляите, разкрепостеният живот зад стените на манастирите и храмовете идва да покаже, че институционалното компрометиране на Църквата не спира. След всяка криза се заражда следваща. Паралелните кризи сякаш нямат край.

Не всички свещенослужители могат да се поставят под общ знаменател, защото от тях има и хора, които си вършат съвестно задълженията. За съжаление в обществото на преден план и с предимство се лансира пошлото и вулгарното. А когато това се прояви дори и в религиозните среди, това определено не буди респект и уважение не само към тях, но и към институцията Българска православна църква.

Мнението на някои изследователи е, че хората, участващи в дискусиите в много предавания са погнусени от скандалните новини от Църквата, които се разискват. Защото границата е преминала, и то многократно.

Посланието е: „всичко е позволено”. След като в светая светих е позволено, защо тогава на хората, които не претендират да бъдат заместници на Бога тук на земята в лицето на църковна институция, да се забранява?

Раздухването на скандалите довежда до дискредитиране на Божията институция. Някои изследователи не пропускат да отбележат, че на фона на бавното „оздравяване” на Църквата църковната „интелигенция” отстъпва от своите позиции. Криворазбраната свобода се изроди в слободия.

Според Любомир Канов има нещо друго, което се корени в българската безотговорност към собственото здраве и живот. Никой тук не се интересува да е здрав, да живее по-дълго. **Защото не живее добре...** Защото хората не смятат, че животът е ценност, **защото не са религиозни,**

тоест не знаят, че представляват космическа ценност, и поради това са абсолютно безразлични към нуждите си, към себе си. Така човек става зъл, безрадостен и бездарен. Изчезнало е и желанието за живот.

В ситуации като днешната какво прави българинът? Или емигрира, или умира. Но желанието за живот е най-важното. Всичко ни е занемарено. Чистотата, собственото физическо здраве, околната среда, приятелската среда, потребителското чувство също.

Чрез показването на „метаморфозите на религиозността“ възпитателите на християнски ценности със сигурност губят своите позиции сред миряните, което от своя страна ще продължава да определя духовната криза, както при клириците, така и в цялото общество.

В **трета глава** се прави анализ на база изследователската работа по дисертационния труд. Описана е част от получената информация, набавена при проведените дълбочинни интервюта и наблюдение с участие.

За целите на изследователската работа бяха направени 67 дълбочинни интервюта в различни духовни храмове и манастири, в седем от тринадесетте епархии, които са част от Българската православна църква. Интервюирани бяха 21 духовници, 28 миряни и 18 служители в различни храмове. Възрастовата граница на респондентите варира от 20 до 85 години.

Бяха посетени множество духовни средища и бе потърсено мнението както на духовници, служещи в тях, така и на миряни.

Въпреки, че не признава проблемите, които разтърсват духовната институция през последните десетилетия, все по-трудно става за Църквата да ги отрича.

При част от интервюираните не остана скрито презрението към повечето им колеги, които, привикнали към начина на „свещенослужене“ в условията на комунистическа България, продължават все така пасивно да вършат своите задължения. „Пасивното“ свещенослужене до голяма степен според една част от духовенството предопределя и затихващите функции на Църквата като институция. При неголяма част от интервюираните духовници пролича голямата болка от западането на православието.

Изглежда, модернизацията и все по-глобализиращият се свят променят и религията. Не е трудно да определим една част от днешните духовници като изпълнители на такива социални роли, при които вярата е занемарена, а нейните метаморфози са отблъскващи.

Вниманието се насочва и към тоталното обедняване на българския народ. Духовниците споделят, че голям брой хора не отиват на църква именно поради недостиг на материални средства.

Видно е за всеки, че днес наистина е трудно човек да се откъсне от материалното. Но доминирането на материалното определя и ще продължава да определя отдръпването на хората от институционалната религия. Търсенето на нови духовни практики няма да намалее дотогава, докато самата Църква не разреши своите вътрешни проблеми и не потърси пътя към миряните.

Като основен акцент за липсата на морал у някои от днешните клирици бе посочено близкото минало, опорочило и продължаващо да опорочава социалния живот.

Според повечето духовници основен фактор за незавидното състояние на Църквата играе и присъствието на „агентите” на бившата Държавна сигурност (ДС). Играли важна роля в църковните среди през комунистическото управление, по думите на респондентите продължават да дискредитират по един или друг начин институцията БПЦ и днес. Те твърдят, че повечето от аморалните прояви на свещеници идват именно от тях. Не пропускат да споделят, че голяма заслуга за това имат и медиите, които според тях са един от съвременните инструменти на властимащите, чрез които нанасят най-големи поражения на Църквата в страната (и не само).

За една част от клириците е важно добруването на всички хора, независимо от раса и религия. Те са готови да направят компромиси, дори и с вярата в името на по-добри времена за хората. Визирам „по-добри” в смисъл материалното подобряване на нещата.

Техният поглед е насочен към католицизма, и то неслучайно. Сред основните факти в подкрепа на католицизма на първо място винаги се откроява по-доброто (материално) състояние на Църквата и нейната възможност да се променя и модернизира. Модернизацията е желана заради

по-доброто материално положение при католицизма. Подобна „модернизация“ за повечето анкетирани, които все още се придържат към православието е напълно неприемлива, защото: ...*„Православието е единствената запазена форма на „Правото славене на Бога“.*”

Изглежда, за част от клириците тези процеси не са никак чужди. Визирам раздаването на архонтски титли на „видни“ български граждани със съмнителен бизнес, което беше показателно в обществото ни през последните няколко години и за което отново започна да се говори в края на 2014 г.³

Някои от анкетираниите не пропускат да споменат, че православно християнство е тъпкано навсякъде по света, но определят състоянието му в страната ни като незавидно. Попълзновенията на политиката към Църквата, продължава с доста засилени темпове, което според духовниците не би имало позитивни последици в бъдеще, и то не само за Църквата като институция, а и за държавата като такава.

Страхът на тази част от духовниците не е, че *Църквата няма да съществува в бъдеще, а по-скоро се страхуват от одеждата, в която ще бъде облечена и принудена да функционира. Защото одеждата, в която тя е облечена и в момента, не ѝ приляга много.*

Голям относителен дял от респондентите ме насочи към „духовни средища“, в които по техните думи „метаморфозите на религиозността“ са доста интересни от изследователска гледна точка. В същото време те са доста обезпокоителни за наистина вярващите православни християни.

Една голяма част от попадналите в изследването духовници не крият факта, че гей обществото в Църквата има силно лоби. Те споделят, че именно „различието“ се насърчава и е един от основните пътища за напредването в кариерата.

Изглежда, че неспособността за справяне с проблемите вътре в самата институция Българска православна църква е индикатор за все по-нарастващия интерес към нови религиозни движения, секти и т.н.

³<http://www.168chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1076325> (цитирано на 01. 12. 2014 г.)

Не бе пропуснат и фактът, че понякога е трудно духовните среди на Църквата да бъдат разбрани и в редица случаи е трудно да се стигне до консенсус при разногласия между духовниците по проблеми, засягащи най-вече Църквата. Тогава какво остава за обществените проблеми?

Относно кризата в държавата, демографския срив, обедняването на населението, празните души, които се лутат в обществото, един от респондентите твърди, че първопричините трябва да бъдат търсени в налагането на атеистическата пропаганда и последвалото псевдо демократично управление в страната ни.

Войнстващият атеизъм от близкото минало дава своите „плодове“ днес. А относно плодовете, които ще берем след половин век, свещенослужителят силно се надява, че ще бъдат поне малко по-добри от днешните.

Но неговите надежди спират дотам, докъдето според него се простира просветлението на обществото. А според личното му мнение днес определено не се чете или това, което се чете, не е литературата, имаща за цел да покаже истината за живота и да бъде основен стълб при изграждането на едно по-стабилно, по-алтруистично общество, стъпило здраво на основата на християнския морал и ценности, способно да възроди човешкото в човека.

За излизането от духовния колапс трябва първо да има пример, който да бъде следван. Примерът, който сега се дава от клириците на БПЦ, се следва доста усърдно от цялото общество. А именно, жаждата за материално потребление, луксозен начин на живот без грижа за по-слабите и нуждаещи се от подкрепа. Един върховен егоизъм, в най-съвременните му форми преминал в масова агресия.

За съжаление на едни и радост на други, лансирането на „метаморфозите на религиозността“ в медиите работи. А поради изкривяването на информацията, изваждането на определени съждения и сентенции от контекста на даден разговор (твърдят една немалка част от интервюираните духовници) се стига до нежеланието за водене на диалог от страна на свещениците с медиите.

На няколко места излезе на преден план и въпросът за въвеждането на предмета „Вероучение“ в училищата. Този въпрос бе повдигнат от

духовници, които виждат намесата на държавата в Църквата и нежелание на управляващите да дадат „зелена светлина” на просветителския процес, от който имат нужда не само младите, до които, разбира се, е по-лесно да се достигне в училищата, но и техните родители.

Въпреки направените социологически изследвания през последните години и допитванията до общественото мнение дали да се изучава предмет „Религия” определено не се стигна до резултат, какъвто искаха 2/3 от обществото – задължителното въвеждане на предмет вероучение⁴.

Именно липсата на познаването на основни правила от Светото Писание, според повечето интервюирани, показва съвременните измерения на една бездуховност, която според тях довежда човека до бездна, чийто вид засилва страха от бъдещето. Въвеждането на вероучение според духовенството ще бъде положителен процес, който не може да даде своите плодове днес, но има бъдещо развитие.

Нежеланието за запознаване с моралните закони на християнството, безбожното общество, в което живее днес българинът, определя и неговите безбожни отношения не само към Бога, но и към себеподобните.

Тези отношения бяха проследени в първите две глави на дисертацията, което показва, че проблемът не е нов за обществото и Църквата. Този проблем има своите корени далеч в миналото. Но на повечето хора днес не им харесва това, което са захранвали тези корени.

А не са малко и онези, които просто са се оставили по течението и не се вълнуват от курса, който е поело българското общество.

От своя страна, въпреки че е отделена от държавата, Църквата все пак е в държавата, а духовниците и миряните са част от нея. Това именно довежда до духовния упадък и нищетата във всички сфери на обществения живот.

Според личните наблюдения на **служители в храмовете**, повече хора посещават храма на големи празници, но общо взето през останалото време остава намаления състав от вярващи, които са минимална част от обществото.

⁴ „Алфа Рисърч”, (2007) *Обществени нагласи към въвеждането на предмет „Религия” в училищното образование*, София.

В по-малките населени места посещенията са от една определена част от населението, докато в по-големите градове посещаемостта е по-висока поради по-големия брой хора, живеещи в тях.

В общи линии тенденцията към продължаваща секуларизация по показателя посещение на църковен храм в българското общество продължава.

Десекуларизационни процеси се наблюдават в определена степен. Това се отдава най-вече на личната харизма на духовниците, извършващи свещенослуженето в тях, и на вярата на миряните.

Други места, в които се наблюдават подобни процеси, са манастири и храмове с историческо значение. Тук обаче повечето от респондентите споделят, че не може да се определи каква част от посещаващите храма го правят поради религиозни мотиви и каква - с цел туризъм.

Също така в някои от храмовете служителите споделят, че едни свещеници си вършат работата, а други я вършат, ..., *но някак сякаш по задължение*". Това според тях не е редно, но те нямат думата и не биха могли да променят този факт.

Повечето от църковните служители разказват, че има отклонения при спазването на ценоразписа за трепите при различните духовници. На няколко места ми беше разказано, че един духовник при извършване на свещенослуженето взема толкова, колкото е упоменато в ценоразписа, а друг повече, отколкото позволява ценоразписът.

Според личните наблюдения на служителите, именно при свещениците, които не задължават да се плаща за трепите, определени от Устава на БПЦ, миряните са повече, защото ... *„личното отношение и любовта към работата няма как да бъдат скрити*, – твърди един от анкетираните респонденти – *те се виждат и се усещат.*”

Не остана скрито раздражението на по-голямата част от интервюираните лица от онези „духовници”, служещи на парите. На въпроса дали те не са се превърнали в сребролюбци, голяма част от респондентите не скриха своето разочарование, а някои от тях дори си позволиха и по-остри коментари.

Нелицеприятните коментари на по-голямата част от анкетираните служители в храмовете рисуват картина на негативно отношение, както към

управителното тяло на Църквата, така и към по-низшите етажи в йерархията на БПЦ.

От някои респонденти получих информация за злоупотреба с църковни средства от духовници, които оглавяват църковното настоятелство на храмовете и използват тези средства за лични нужди.

Не бих могъл да твърдя, че оценките и мненията на църковните служители са единствено и само отрицателни.

При проведените интервюта повече от 80% (или 15 души от 18 интервюирани) заявяват своето недоволство от управителното тяло на Църквата. Затова си позволявам да поставя акцент, именно на негативните оценки, защото те преобладаваха.

А що се отнася до онези 20% от респондентите, които практически се числят към позитивно настроените, отдавам тази констатация, от една страна, на допускането, че те са наистина вярващи християни, защото се покоряват на всяка власт поради факта, че всяка власт е от Бога. От друга страна, при тази част от респондентите може да се твърди, че е силно застъпен онзи момент на страх, насажден през тоталитаризма „тогава”, който продължава да действа и „днес”.

Вътрешните сътресения в БПЦ ще продължават толкова време, колкото време неравенствата продължават да се задълбочават. Недоволството от обществените институции, което все повече се засилва, не пропуска и църковната институция.

Общо взето, при мненията на анкетираните **миряни** не се наблюдава някаква силна поляризация. Негативните нагласи към „метаморфозите на религиозността”, не само че предизвикват отвращение и отдръпване на миряните от църковната институция, но до голяма степен позволяват да се слага етикет върху цялото духовенство.

Миряните очевидно са запознати с православието, защото в редица случаи те цитираха части от Светото Писание в подкрепа на твърденията си и като коректив на погрешната дестинация, към която пътуват част от клириците.

Меко казано, повечето миряни се определят против всякакъв вид аморално поведение у свещенослужителите, защото според тях те трябва да бъдат за пример. Техният пример за съжаление през последните години е

ситуиран в полето на негативното, което определя донякъде спецификата на секуларното общество, в което живее днес българинът.

На въпроса дали медиите се опитват да демонизират българското духовенство, повечето от миряните споделят, че това оправдаване с медиите са го слушали много пъти, защото според повечето от тях: *...„Ако клириците си вършат съвестно задълженията и изповядват истинската вяра, трудно би било да бъдат злепоставени. Но за съжаление повечето от тях се обърнаха да служат не на Бога и на народа, а на парите, което в случая е жалко. Именно поради това е жалко и положението на Църквата като институция в страната, която има основна роля във възпитаването на християнски ценности в обществото ни.“*

Интересен е фактът, че част от миряните имат наблюдения относно религиозността в съседните общества. Това дава база за сравнение, която да бъде използвана за изграждането на по-позитивно общество, основано на християнски ценности.

Но дали това би било възможно?

Повечето от интервюираните миряни са скептични по въпроса за налагането на чужди идеи. Голям относителен дял от респондентите, които бяха интервюирани, не крият своето разочарование от институцията и нейните съставляващи я единици. Никой от тях не пропусна да спомене както личното си отдръпване от институцията, така и това на голям брой свои познати, някои от които според техните твърдения въобще не стъпват вече в храма.

Наистина меркантилното „духовенство“ е един от основните индикатори за църковността извън куполите на храма, за която стана въпрос в една от предходните глави на дисертацията. Това се потвърди и от изследователската част в дисертационния труд, където голям относителен дял от анкетираните споделят, че именно аморалните прояви на клира са дистанцирали не само тях, но и много от техните близки и познати от църквата.

Не липсваха и миряни, които изразяваха своето по-сдържано отношение спрямо българското духовенство. Те не скриваха своето недоволство от случващото се, но оставаха смирени християни, които са готови да изтърпят дори и това в името на вярата в Бога. Защото те са наясно

с постулатите, записани в Библията, според които човек трябва да се покорява на всяка власт, *защото всяка власт е от Бога*.

Липсата на живия пример, който да бъде следван от хората, свидетелства за състоянието на духовността в обществото. Има примери, достойни за уважение и подражание, но на тях сякаш не се дава гласност и трудно биват лансирани в медийното пространство. А и в голяма част от случаите истинските духовници бягат от светското, защото то им пречи в тяхното единение с Бога.

В **четвърта глава** от дисертационния труд е направен опит да бъде показан „Добрият пример”. Основното, на което се акцентира дотук в дисертацията, бяха метаморфозите на религиозността, които имат негативно отражение върху вярата на миряните и от своя страна оказват отрицателно въздействие и върху институцията БПЦ, както става видно от приведените данни.

Не мога да пропусна положителния елемент на разглежданата проблематика. А всъщност има и хора, които със своята вяра и пример са наистина достойни духовни лидери, чието вписване в общата картина нередко е белязано от трудности.

За тази цел проведох редица интервюта и разговори с игумена на манастирите „Свето Благовещение на Пресвета Богородица” в село Копиловци и „Свети Йоан Предтеча” в село Жабляно – архимандрит Касиан.

Това е живият пример, който би трябвало да е наличен, за да може да бъде следван. Именно този е примерът, който изповядва православието такова, каквото е описано от Свв. Апостоли в Евангелието и от Свв. Отци.

Интересът ми към дейността и работата на монасите в село Копиловци бе продиктуван от няколко интервюта с архимандрит Касиан, направени от водещи български журналисти и публикувани в медийното пространство през последните няколко години. Но основното, което ме насочи към тяхната дейност, бе едно интервю на Петър Бучков, на което попаднах в списание „Правен свят”⁵, което бе определящо за включването в

⁵ Виж по- подробно. сп. *Правен свят*, бр. 4, 2011, *Монопол ли е православието!*?

„метаморфозите на религиозността” на монасите от манастира „Свето Благовещение на Пресвета Богородица” в село Копиловци.

Първото нещо, което прави силно впечатление, е трудът, който полагат монасите в манастира. Именно чрез своя труд те успяват не само да се издържат, а и да построят този манастир, разбира се, и с помощта на дарители и някои от миряните.

Основното, на което исках да акцентирам бе стопанското управление на манастира „Свето Благовещение на Пресвета Богородица” в село Копиловци. Но след кратко въведение от страна на игумена архимандрит Касиан, разбрах че не материалното е определящо. Той сподели, че на първо място е вярата на монасите, а след това всичко останало. Материалните измерения според него са израз на вярата в Бога и на самоотвержения и денонощен труд на братята монаси.

Едно от нещата които правят силно впечатление е, че игумена на манастира архимандрит Касиан, никога не е вземал заплата от БПЦ, защото според неговите думи това е в противовес с един от обетите, които всеки монах дава при встъпването си в монашески сан – нестяжанието, т.е. да не притежаваш нищо свое.

Архимандрит Касиан споделя накратко трудностите, с които се е сблъсквал по времето на атеистичния режим в страната и трудностите, с които продължава да се бори и днес. Той не пропуска да спомене ролята на Църквата през атеистичното управление и ролята ѝ днес.

Първото несъгласие с позицията на БПЦ е по отношение на досиетата и че именно Църквата буквално се е обединила с тези, които отричат Бога, подписвайки декларации за сътрудничество с тях. Към всички документи, които висшият клир тогава трябваше да попълни, се изискваше и декларация, собственоръчно попълнена, за сътрудничество с Държавна сигурност. А ДС в своята същност е атеистична организация. И оттук, и оттатък това е пълната несъвместимост. Да вярваш и в Бога, и в този, който Го отрича.

Второто е, - споделя архимандрит Касиан - че те си позволяват да сменят календара. Попитах ги да ми покажат основание за смяната на

истинския календар с действащия в момента. Това не е дреха, която да смени човек. Това е една вековечна традиция. Това са канони, това са църковни книги, които са устоите на Църквата. Не могат да ми дадат нито основание, нито да ми покажат документ, който изисква тази смяна.

След това – членуване в нецърковни организации, масонство и какво ли не. Промяна на Свети Тайнства и какво ли не. Край нямат.

В самото начало архимандритът обяснява как са започнали с едва 20 дка ябълки, които са обработвали на ръка. Споделя накратко трудностите през които е трябвало да преминат, за да стане възможно построяването на манастира „Свето Благовещение на Пресвета Богородица”.

Той обяснява, че всичко това, което към момента е постигнато в материалните му измерения не би могло да се постигне без Божията помощ. Дава примери, които звучат като извадени от приказна история и невъзможно трудни ситуации от които винаги са намирали изход, защото според него където двама или трима са събрани в Господното име и поискат каквото и да било в молитва, то те го получават.

При разглеждането на стопанското управление на манастира става ясно, че монасите в село Копиловци се занимават основно със земеделие, а тези в село Жабляно – основно с животновъдство. Общите обработваеми площи са около 1500 дка.

Монасите в село Копиловци не само обработват толкова много декари земя (повече от 1000 дка), те приготвят и различни продукти от земеделската си продукция. Тази продукция служи за изхранването на хората, които живеят в манастира, а това, което остава, те продават.

Според думите на архимандрит Касиан братята монаси в манастира отглеждат екологично чисти продукти, от които приготвят най-различни продукти, които консервират и продават.

Тези продукти според думите на игумена на манастира се приготвят без каквито и да било изкуствени консерванти, което прави продукцията на монасите безопасна за здравето на хората. Това от своя страна определя и търсенето на техните продукти, както споделя игуменът на манастира.

Практически архимандрит Касиан споделя, че не допускат някой, който е дошъл така, просто от интерес, от любопитство и т.н. и не гледа сериозно на духовния живот. *Чул някой нещо и му е интересно да дойде да види, но такъв просто не се задържа, - споделя архимандрит Касиан. Ние нямаме за цел да сме много. Нас ни интересува вероопределението за манастир. А то е такава: манастир е общество от хора, които се борят със себе си.*

За разлика от всички други извън манастирите, които се борят с нещо, с някого извън тях. И виждаме как тази борба става борба на човек срещу човека, защото в повечето случаи човекът в обществото търси вината у другите, а не се съсредоточава да види собствените си грешки. И това е фактически и практически духовната разлика между манастира и тези, които живеят извън него.

Така че по повод числеността – тя изобщо не е важна. И не че се страхувам да изнасям някаква информация за това колко сме, моля да не бъде разбран неправилно, изхождайки от качеството, а не от количеството. Важно е качеството. Това е духовна особеност и подробност, която липсва в наше време, за да бъде разбрано ясно и конкретно какво представлява манастирът.

Защото, когато съвременният човек постави въпроса: Колко? – аз отговарям, че във вярата не е важно количеството, а качеството на монасите. Ние, хората, вече станахме рационално мислещи и вече казвайки някаква цифра, казваме: аха, значи там има толкова монаси, ама другаде има повече или по-малко. Значи там, където има повече, е по-добре от тук, а там, където са по-малко, е по-зле. Но не това е критерият.

Основният ми аргумент, поради който си позволих да посоча именно този манастир като „добрият пример”, бе фактът, че братята от този манастир са се отказали да получават заплата. Това от своя страна се явява и аргумент към един от обетите, които дава всеки, приемащ монашеството, а именно – нестяжанието. Именно този отказ от заплата определя и свободата, която - както вече беше споменато в предходните глави и най-вече в изследователската част на дисертацията - до голяма степен липсва там, където БПЦ дава заплати, защото до някаква степен води до зависимост на духовенството от тази институция.

Другият интересен факт е, че в манастира в храма няма ценоразпис. Няма и няма да има – споделя архимандрит Касиан – защото това е симония. Колко ли са храмовете в страната, в които има подобна практика? И колко ли са духовниците, които биха си позволили този „люкс“ във времената, в които живеем днес?

Знам, че има и други подобни монаси и свещенослужители, дори и в структурите на БПЦ. Дори бях избрал друг манастир, принадлежащ към БПЦ, но след като разбрах за някои от начините му на финансиране, се отказах. А там, смея да твърдя, наистина има монаси, които са т.нар. истински духовници. Но те не могат да се борят с цяла институция, каквато е БПЦ.

Положителния пример го има. Той е навсякъде около нас, стига да искаме да го видим. Въпреки че не липсват метаморфози не само на религиозността, а и на държавността, хората в българското общество са длъжни да погледнат живота от положителната му страна и да помислят за това, което всъщност имат, и това, което други нямат. И тук апелът ми е, че тези промени трябва да започнат от тези, които управляват. Това би било възможно само ако хората вярват в Бога и знаят, че представляват космическа ценност.

Голяма част от нас обаче не са съгласни и не искат с труда на ръцете си и пот на челото си да изкарват насъщния хляб. Именно такива са и немалка част от духовниците в БПЦ. Примерът, който давам в последната глава на дисертацията, е неприемлив и определено непосилен за множеството. Затова според личното ми мнение този пример ще бъде отхвърлен и трудно приет от хората. Особено от духовниците, които са свикнали да извършват своите задължения по един пасивен начин, който определя и недоброто състояние на институцията БПЦ.

Основното, на което се поставя акцент в диалога с архимандрит Касиан, е именно качеството, а не количеството на духовниците, които живеят в светата обител. Нещо наистина много важно, върху което би трябвало да се помисли и в БПЦ. Защото именно „метаморфозите на религиозността“ през последните десетилетия са индикаторът за израстването на изцяло или отчасти нерелигиозни поколения. Подобни

метаморфози предизвикват не само неприязън в институцията БПЦ, но нерядко са катализатор за омраза към клира.

Едно рационално решение на вътрешните конфликти в Българската православна църква определено би имало положителен ефект върху религиозната ситуация в страната. За съжаление всички индикатори свидетелстват, че това няма да стане в близко бъдеще.

До голяма степен липсата на адекватна политика спрямо религиозните потребности на хората доведоха съвременното българско общество до духовния упадък, следствие на който са всички останали кризи.

Ако този пример, който представих в четвърта глава на дисертационния труд, бъде последван от повече духовници в БПЦ, смея да твърдя, че бавно, но сигурно проблемите ще започнат да отшумяват. За това обаче определено е нужно време и ако перифразирам Емил Дюркем не се осъществява в „тишината на кабинета”.

СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

1. Аргументацията е разгърната по линията на реконструкция и актуализация на класически концептуални конструкции в опит да се погледне през призмата на времето „тогава” и „сега”.

2. Преосмислена е връзката общество-църква, като на преден план изпъква не толкова нерелигиозността на хората, а по-скоро тяхната *църковност извън куполите на храма*.

3. В парадигмата на социология на религията, се обосновава тезата, че аморалното поведение на част от клира секуларизира обществото.

4. Установени са нови измерения на религиозност, извън църковната институция.

5. Доказана е нуждата от промяна в управлението на БПЦ, с основен акцент върху проблема за издръжката на храмовете.

6. Потърсен е модел за излизане от кризата на духовността, и в Църквата, и в обществото.

Публикации във връзка с дисертационния труд:

1. Авторитет, достойнство и маска – съвременният прочит на Иван Хаджийски, (2013) *Моралът в българското общество и духовната криза*, Троян

2. Градът и селото – предизвикателствата на 21 век, (2014) *Секуларизационно или десекуларизиращо се е обществото в България?* изд. „Омда”, София (електронна книга

http://www.prehod.omda.bg/page.php?tittle=%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%8A%D1%82_%D0%B8_%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%BE_-_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_21_%D0%B2%D0%B5%D0%BA_&IDMenu=910&IDArticle=3483

3. Културни паралели, (2013) *Образованието и материалното благосъстояние – предпоставка за изграждането на културни ценности*, Университетско изд. „Неофит Рилски”, Благоевград
4. Сп. *Социология и икономика* (2014), *Градът и селото - предизвикателствата на XXI век*, брой 1
5. Сп. *Социология и икономика* (2012), *Създаване на научноизследователски център „Балканите – Европа”*, брой 4